

Virginia Woolf

Alexandra Harris

Virginia Woolf

met 46 illustraties

HOLLANDS DIEP

Voor mijn studenten in Liverpool

AH

Oorspronkelijke titel: *Virginia Woolf*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Thames & Hudson, 2011

© Alexandra Harris, 2011

© Vertaling uit het Engels: Catalien van Paassen, 2014

© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2015

© Omslagfoto: Heritage Image Partnership Ltd/Alamy,
colorized by Dana Keller

Omslagontwerp: Brigitte Slangen

Typografie: Perfect Service, Schoonhoven

ISBN 978 90 488 2435 9

ISBN 978 90 488 2436 6 (e-book)

NUR 321

www.hollandsdiep.nl

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hollands Diep is een imprint van Overamstel uitgevers bv

OVERAMSTEL

uitgevers

www.overamstel.com

Inhoud

Voorwoord

1	Victorianen 1882–1895	13
2	Overleven 1896–1904	29
3	Een nieuwe start 1905–1915	47
4	Naam krijgen 1916–1922	66
5	‘Steeds weer verder getrokken’ 1923–1925	91
6	‘Dit is het’ 1925–1927	109
7	De vakantie van een schrijver 1927–1928	119
8	Stemmen 1929–1932	135
9	Het thema kunst 1932–1938	151
10	Sussex 1938–1941	171
	Het vervolg	191

	Noten	205
	Aanbevolen literatuur	222
	Verantwoording	229
	Register	232

Voorwoord

In 1907 was Virginia Stephen vijfentwintig jaar oud en waren er nog geen boeken van haar verschenen. Elk plukje leven en elk nieuw geschrift gaf haar een erop-of-erondergevoel. Ze wist niet of ze zou trouwen en kinderen zou krijgen. Het was nog volstrekt onduidelijk of ze een genie of gewoon een aardige schrijfster zou blijken te zijn. In een brief aan Violet Dickinson, de eerste liefde van haar leven, legt ze uit hoe ze op een tweesprong staat: ‘Ik zal ellendig of gelukkig zijn, een talig, gevoelig schepsel of een schrijver wier Engels ooit van de bladzijden zal vlammen.’¹ Vier jaar later zijn haar dromen vervlogen. Ze stuurde haar zusje Vanessa een simpele, ontgoochelde opsomming: ‘29 zijn en ongetrouwd – een mislukking – kinderloos – en nog gek ook, geen schrijver.’² Maar ze had nog niet opgegeven. In diezelfde brief zag ze haar bladzijden vlammen. Het was juni en het had geonweerd. Ze was vol vuur en sensualiteit. Ze mocht zichzelf dan een mislukking noemen, ze voelde haar taal oplaaien: ‘Elk woord gloeit van passie, als een hoefijzer op het aambeeld.’³

Ze werd vervolgens een van de grootste schrijvers aller tijden. Ze wordt nu niet alleen geroemd om haar ro-

mans, maar ook om haar essays, haar maatschappelijke polemieken, haar memoires, haar experimenten met de biografie, haar schitterende en ontroerende dagboeken, en haar vele, vele brieven. Haar leven kenmerkt zich door volharding, hard werken en een niet-aflatende interesse in de wereld om haar heen. Voor haar was niets vanzelfsprekend, van haar twijfels uit 1907 of ze ooit een schrijfster zou worden, tot haar overtuiging dat *Between the Acts* een mislukking was. Ze kon nooit vertrouwen putten uit haar eigen succes omdat ze nooit twee keer hetzelfde deed.

Haar beeld van vlammeende bladzijden en gloeiende wonden is romantisch en dat gold voor veel meer van Virginia Woolf. Soms zag ze in een soort visioen plotseling de hele vorm van een roman voor zich. Maar romans worden niet in visioenen geschreven. Dat gebeurt gedurende vele uren, er wordt in gewist, aan gewaand, ze worden gecorrigeerd en helemaal opnieuw uitgetypt. Wanneer je Woolfs dagboeken en brieven chronologisch leest, en je je kennis van nu tijdelijk overboord gooit, kun je je inleven in de beslissingen die ze dagelijks nam. Moest ze in Richmond blijven of teruggaan naar Londen? Moest ze Vita Sackville-West in haar leven toelaten? Ze koopt een huis in Zuid-Frankrijk en gaat er bijna permanent wonen; ze geniet van het schrijven aan *The Years* tot ze tegen het einde vastloopt en het een nachtmerrie wordt. Wij kunnen vooruitbladeren en zien dat ze herstelt van haar ineenstorting en een meesterwerk aflevert, maar Woolfs bijzondere taaheid en vasthoudendheid worden pas echt duidelijk wanneer je beseft dat zij dat natuurlijk niet kon.

In dit boekje probeer ik bondig de grote lijnen van Woolfs leven en enkele van haar meest kenmerkende gedachtepatronen weer te geven. Het is bedoeld als een eerste halte voor mensen die Woolf nog niet kennen en als een verleiding om meer van haar te gaan lezen. Ik hoop dat het ook een paar nieuwe ideeën (of thema's) biedt aan lezers die allang vertrouwd zijn met het materiaal dat ik hier presenteer. De vrucht van het gespecialiseerde onderzoek naar Woolf wordt steeds rijper. Elk jaar wordt er weer meer superbe materiaal uit haar archieven opgediept, verschijnen er nieuwe verhandelingen over bepaalde thema's en wordt de historische context verder blootgelegd. Maar zowel de telescoop als de microscoop is van nut. Een kort overzicht kan nieuwe dingen duidelijk maken. Het stelt aan de schrijver en de lezer andere, maar niet minder intense eisen.

Bij elke lezing van Woolf zal de nadruk anders liggen, of zoals Woolf zegt: 'het accent valt anders dan in het verleden'.⁴ De accenten die ik hier aanbreng zijn voorlopig en ik denk dat ik ze in de toekomst zal verleggen. Vorig jaar zou ik meer over kunst en Roger Fry hebben gezegd. Dit jaar herlas ik *To the Lighthouse* en was ik vol van de religieuze iconografie en het atheïsme in dat boek. Toen ik Woolfs romans snel achter elkaar las, zag ik opeens in elk daarvan de geest van *Orlando* terug en ontdekte ik plezier en fantasie in de donkerste hoekjes. Woolf merkte ooit op dat ze 'de gloed & de vleierij & het feest' van Vita miste.⁵ Maar bij het lezen voor dit boek kwam het me vaak voor dat Woolf haar eigen feestje was en haar werk een lofzang op het leven. Veel is controversieel aan Woolf, veel kan aanzetten tot discussie en

kritiek. Maar wat ze verder ook doet, ze zorgt er in ieder geval voor dat je bewuster en intenser wilt leven.

Kort na mijn eerste kennismaking met *To the Lighthouse*, in mijn tienerjaren, las ik Hermione Lee's biografie van Woolf. Dat boek maakte me duidelijk wat literatuur vermag en bracht me ertoe om Engels te gaan studeren. Lee bepaalde in een heel vroeg stadium mijn reacties op Woolf en doet dat nog steeds, wat betekent dat deze korte studie op meer manieren dan ik hier kan opsommen schatplichtig is aan haar *Virginia Woolf*. Ik kan alleen maar mijn grote dank uitspreken en hopen dat ik me niet te veel op haar terrein begeef. Graag wil ik ook de vele andere schrijvers over Woolf bedanken wier werk ik in de noten en de aanbevolen literatuur noem en van wie ik heb geleerd wat ik weet. Hartelijke dank ook aan Lara Feigel en Felicity James voor hun kritische commentaar op mijn tekst en aan mijn agent Caroline Dawnay voor haar geloof in dit boek. Ik ben Jamie Camplin zeer dankbaar, en verder iedereen bij Thames & Hudson die aan dit boek heeft gewerkt. Mijn speciale dank gaat uit naar redacteur Amanda Vinnicombe, tekstredacteur Richard Dawes, fotoredacteur Mary-Jane Gibson, en naar Andrew Brown voor het register. Ik stel de medewerking zeer op prijs van degenen die me toestemming gaven uit hun werk te citeren; gegevens daarover staan aan het einde van dit boek. Tot slot bedank ik zoals altijd Robert Harris, Jane Lewis, die mij als student voor het eerst meenam naar Monk's House, en mijn eigen studenten aan de universiteit van Liverpool, die meer Woolf kregen dan ze hadden verwacht, maar vervolgens nog meer wilden lezen.

Virginia Stephen op twintigjarige leeftijd, in 1902 gefotografeerd door George Beresford.

Wie was ik toen? Adeline Virginia Stephen, de tweede dochter van Leslie en Julia Prinsep Stephen, geboren op 25 januari 1882, afstammeling van heel veel mensen, sommige beroemd, andere naamloos; geboren in een grote familie, geboren niet uit rijke ouders, maar wel uit goeude ouders, geboren in een zeer communicatieve, geletterde, brieven-schrijvende, sociale, welbespraakte laatnegentiende-eeuwse wereld [...]

Virginia Woolf, 'Sketch of the Past', 18 april 1939

Victorianen 1882–1895

Er woonden al heel wat mensen op Hyde Park Gate 22 in Kensington toen Virginia Stephen werd geboren in de grote ouderlijke slaapkamer op de eerste verdieping. Haar ouders, Julia en Leslie Stephen, hadden beiden al kinderen uit een eerder huwelijk. Gerald en George waren Julia's zonen uit haar huwelijk met Herbert Duckworth. Ze waren meestal op kostschool, maar werden altijd weer met een tranenrijke ceremonie thuis verwelkomd. Julia's dochter Stella, die twaalf was toen Virginia werd geboren, was een vast lid van het huishouden en een belangrijke figuur in het huishouden van de familie Stephen. Dan was er nog Leslie's dochter Laura, een verwarrende en onvoorspelbare aanwezigheid in het huis, luidruchtig rebbelend, 'hol-ogig'¹ en een bron van zorg voor Leslie, die niet wist wat haar mankeerde of hoe hij kon helpen. In de kinderkamer had Virginia gezelschap van haar eigen broers en zusje: Vanessa, de oudste van het stel, geboren in 1879, haar broer Thoby, geboren in 1880, en de benjamin Adrian, geboren in 1883. Zo'n groot gezin uit de gegoede burgerij had bedienden nodig. Zo was daar Sophie Farrell, de trouwe kokkin van het gezin, en zeven meiden, die slaapkamertjes op zol-

der en een huiskamer in het donkere souterrain hadden.

Het smalle pand kon al die levens, elk met zijn eigen vereisten en problemen, nauwelijks herbergen. En die druk was vooral voelbaar omdat er zich in dit huis naast de levenden ook de brieven, memorabilia en herinneringen van al de doden van de familie bevonden. Virginia was naar tante Adeline vernoemd, die onlangs was gestorven, maar van dat 'Adeline' werd al snel afgestapt omdat Julia er zo verdrietig van werd. Het huwelijksge-
luk van Leslie en Julia was gebaseerd op hun gedeelde verlies van een eerste liefde. Ze geloofden beiden in de kunst van het herinneren en elk hoekje van hun huis zat vol verhalen.

Virginia vond Hyde Park Gate achteraf gezien 'zo bomvol met groteske, komische en tragische taferelen uit het gezinsleven; met opstandigheid, wanhoop, bedwelmend geluk, peilloze verveling, de heftige emoties van de jeugd' dat alleen al eraan terugdenken verstik-
kend leek. Alles was zo 'verstrikt en omwikkeld met emotie'.² Julia's inrichting benadrukte de donkerte en de volheid: 'bergen pluche, portretten van Watts, in paars fluweel gewikkelde bustes'.³ De zitkamer was in tweeën gedeeld door zwartgeverfde schuifdeuren die het ritme van het huis bepaalden, herinnerde Virginia zich. Aan de ene kant ervan kon zich een crisis voltrekken, terwijl aan de andere vrolijk thee werd gedronken. Soms moest je vanuit een pijnlijk gesprek aan de 'geheime' kant naar de andere om daar prompt broodjesetende bezoekers te gaan onderhouden.⁴ Alles hing af van die doofpot, maar de stemming in de ene kamer sloeg onvermijdelijk over op de andere.

Dit patroon van binnengehouden of uitstromende dingen zou steeds terugkomen in Woolfs fictie, tot haar laatste roman *Between the Acts* aan toe. Daarin wordt een stemming ‘opgepookt’ en vervolgens verstoord en verknoeid.⁵ Toen Woolf in *The Waves* over de vroege jeugd schreef, gaf ze de intense persoonlijke indrukken van verschillende kinderen weer (‘Ik zie een ring’; ‘Ik hoor een geluid’; ‘Ik zie een paars kwastje’), om vervolgens de schok te beschrijven van de momenten waarop de cocon van het individuele bewustzijn wordt stukgeprik door het plotselinge besef dat er ook anderen zijn: mensen met hun eigen geheime gevoelens.⁶ Als kind werd ze herhaaldelijk getroffen door dit besef van aparte, onbekende levens. Er was misschien het nieuws dat iemand in de tuin een aanzoek had gedaan, of gewoon een blik in de ogen van haar moeder die verborgen emotie verried. Nooit zou ze vergeten dat Julia terugkwam van het ziekbed van een man uit de buurt die ze had verzorgd: ‘Ik was aan het spelen. Ik stopte en wilde wat tegen haar zeggen. Maar ze draaide zich half van ons weg en sloeg haar ogen neer.’⁷ Virginia had daaraan genoeg om te weten dat de man gestorven was.

Als Virginia Woolf een duidelijk beeld van haar moeder probeerde op te roepen, zag ze vaak iemand die een andere kant op keek. Toch was ze de spil in het leven van al haar kinderen. Julia Stephen was een sierlijke, melancholische schoonheid, muze van de prerafaëlitische schilders: Burne-Jones’ in wit gewaad gehulde madonna op *De Annunciatie* (geschilderd in 1879, toen ze zwanger was van Vanessa), en het spookachtige gezicht op de foto’s die Julia Margaret Cameron van haar maak-

te, waarbij ze de inkt aan de randen liet uitlopen zodat de geloken ogen en de hoge, holle wangen iets van een geestverschijning kregen.⁸ Julia was het tot mythe gemaakte onderwerp van deze victoriaanse dromen, en tegelijkertijd was ze een praktische en bikkelhard werkende vrouw met een groot gezin dat om aandacht vroeg. Ook had ze de behepthed om iedere behoefte op wie haar oog viel te verzorgen, of die nu rijk of arm, familie of een vreemde was. Ze had Leslie bij hun verloving niet voor niets gewaarschuwd dat ze een groot deel van haar leven aan haar werk zou wijden. Maar ze kon ook goed plezier maken en hoewel de victoriaanse schilders niet geneigd waren hun madonna's in vrolijke staat af te beelden, zorgde Julia voor veel pret binnen het gezin. De volwassen Virginia, wier vrienden vaak commentaar leverden op haar wilde lach, meende dat ze de schaterlach van haar moeder had geërfd.

Omdat Julia het altijd druk had, was Virginia zich meer van haar bewust als een 'algemene aanwezigheid' dan als een 'opzichzelfstaand persoon'.⁹ Die aanwezigheid zou Woolf de rest van haar leven voelen en ze bleef zoeken naar inzicht in wie die krachtige, gecompliceerde vrouw was. In *To the Lighthouse* creëert Mrs Ramsay een sfeer en een zwaartepunt, maar terwijl ze moet poseren voor haar portret, beweegt ze haar hoofd om zich met haar zoon en haar gasten te bemoeien. Het is voor Lily Briscoe heel moeilijk om haar te schilderen.

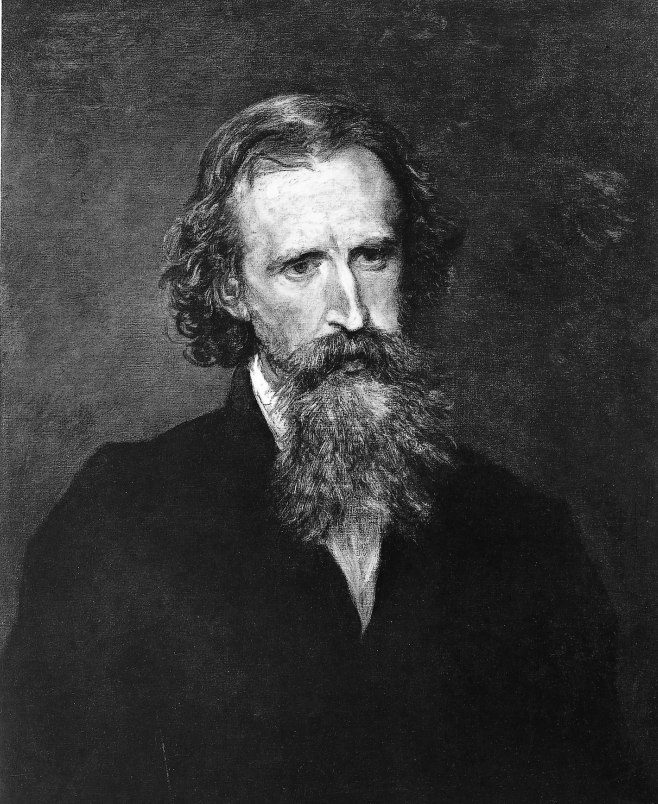
Terwijl Julia het gezinsleven met alles erop en eraan verzorgde of vermoeiende visites aflegde, zat Leslie Stephen in zijn werkkamer boven in het huis. Daar schreef

Julia Stephen met een jonge Virginia, 1884. Een van Virginia's vroegste herinneringen, te lezen in 'Sketch of the Past', is dat ze bij haar moeder zit: 'rode en paarse bloemen op een zwarte ondergrond – mijn moeders jurk; en ze zat in een trein of in een bus, en ik zat op haar schoot.'

hij boeken die hem een vooraanstaande plaats in de negentiende-eeuwse cultuur bezorgden: literaire kritieken, filosofie, geschiedenis, biografieën. In het jaar dat Virginia werd geboren, verruilde hij zijn baan als redacteur bij het *Cornhill Magazine* voor een nog groter project, *The Dictionary of National Biography*, een monumentaal werk over de grootste publieke figuren van het land. Hij moest het werk van meer dan zeshonderd medewerkers organiseren en schreef of redigeerde zelf 378 bijdragen. Het legde een grote druk op hem. Hij leed aan nervositeit en kon 's nachts niet slapen; overdag hoorden de kinderen luid gekreun uit zijn werkkamer komen en als hij tevoorschijn kwam, was hij vaak vreselijk humeurig. Hij beriep zich al te vaak op een negentiende-eeuwse cultus van het mannelijk genie, als vrijbrief voor vlagen van woede en inspiratie. Maar wanneer hij pauzeerde van zijn werk kon hij ook lief en vol aandacht voor zijn kinderen zijn. Dan ving hij vlinders met ze in de tuin, vertelde hun over zijn stevige alpiene expedities, las ze voor, of vroeg hun naar wat zij aan het lezen waren.

Hij had 'slechts een goede tweederangs geest', vertelde hij met spijt aan zijn pientere jongste dochter.¹⁰ Maar zij hield bewondering voor wat hij schreef en respect voor zijn onafhankelijke intellectuele integriteit waardoor hij vrijuit sprak als atheïst en rationalist. Het lezen van zijn boeken, wat ze tot aan haar dood bleef doen, stelde haar in staat haar relatie met hem voort te zetten. Julia daarentegen had niet zoiets tastbaars en betrouwbaars nagelaten. Wie was ze dan? Speelde het een rol dat ze zo weinig fysieke sporen had nagelaten? Dit is een van de vragen die steeds weer worden gesteld in *To the*

Sir Leslie Stephen, door G.F. Watts, 1878. Dit melancholieke en waardige portret, in opdracht van Leslie gemaakt als verlovingsgeschenk voor Julia, hoorde bij de sfeer van Hyde Park Gate.

Lighthouse. Wat blijft? Schrijven was voor Virginia Woolf een tegenwicht voor vergankelijkheid. Door iets op te schrijven, kon je het blijvend maken.

Dat voelde ze al heel jong, en er werd dan ook heel wat afgeschreven in de kinderkamer. Vanaf 1892, toen Virginia tien was, bezorgden zij en Vanessa en soms ook Thoby hun ouders steevast elke maandag een exemplaar van de *Hyde Park Gate News*. Deze geïllustreerde krant (nu gebundeld en uitgegeven) doet verslag van het competitieve, nijvere leven van de kinderen Stephen.¹¹ Ieder had een scala aan bijnamen en rollen. Er waren felle discussies over huiselijke aangelegenheden en geen bezoeker kon het huis verlaten zonder heimelijk beoordeeld en gekarikaturiseerd te zijn.

De kinderen werden twee keer per dag voor een frisse neus meegenomen naar Kensington Gardens. Dit werd op den duur natuurlijk saai, maar Virginia was alert en zag alles: de oude vrouw bij de Queen's Gate die noten en veters verkocht, de kleine geribbelde schelpjes op de Flower Walk. Meestal was er wel iets wat het vermelden waard was en als dat niet zo was, schreef Virginia een verhaal. Ze had veel te vertellen, dus werd het vaak een heel lang verhaal, gepubliceerd in wekelijkse afleveringen.

Wat moesten die ambitieuze redacteurs van het *Hyde Park Gate News* aan met hun leven? Julia Stephen zag de toekomst van haar dochters gevuld met keurige huiselijke bezigheden. Ze zouden echtgenotes, moeders, toeverlaten en verzorgsters worden. Julia had traditionele opvattingen over de rol van de vrouw, was fel tegen het

vrouwenkiesrecht en vond het niet nodig dat haar dochters een formele opleiding zouden krijgen. Ze was daarin niet opvallend conservatief: op een paar uitzonderingen na gingen meisjes in de jaren 1890 niet naar school. Leslie had misschien gewild dat zijn kinderen die paar uitzonderingen vormden, maar boog in deze kwestie voor het standpunt van zijn vrouw. Thoby en Adrian gingen naar kostschool en later naar Cambridge. Vanessa en Virginia bleven thuis.

Hun ouders deden hun uiterste best de kinderen het onderwijs en de aansporing te geven die ze nodig hadden. Julia gaf ze les wanneer ze maar kon, maar ze had meer te doen. Leslie onderwees hun wiskunde, liet hen kennismaken met de klassieken en gaf hun boeken uit zijn bibliotheek. Ze waren beiden principiële en bekwaame onderwijzers, maar wat ontbrak was de structuur en de regelmaat van een school. Ze konden ook niet het prettige gezelschap van leeftijdgenoten bieden. De zusjes hielden elkaar gezelschap.

Virginia leek altijd al te hebben geweten dat ze schrijfster zou worden. En Vanessa wist dat ze schilderes zou worden.¹² Dit werd al heel vroeg besloten en ze bekwaamden zich vervolgens vol rivaliteit in de kunst van hun keuze. Virginia hield het jarenlang vol een schrijftafel te gebruiken die zo hoog was dat ze eraan moest staan. Dat gaf cachet en ernst aan wat ze deed en bracht haar op gelijk niveau met Vanessa, die achter haar ezels stond. Zo stonden de meisjes urenlang in hun kamer op de derde verdieping. Ze waren vastbesloten: ze zouden het gaan maken.